کۆنفرانسێک بۆ ئەنفال لە زانکۆی ئەمستردام

ئامادەکردنی: ئینگا ڕۆگ

ڕۆژی هەینی ڕێکەوتی (05.06.1989) کۆنفرانسێک بۆ یادی دە ساڵەی ئەنفال لە زانکۆی ئەمستردام بەناونیشانی «دە سال دوای ئەنفال: هۆکارەکان و ئەنجامەکانی سیاسەتی جینۆساید لە عێراقدا»، سازدرا. کۆنفرانسەکە بەرهەمی کاری پێکەوەیی ڕێکخراوی (FRAME) «Foundation for Reasearch and Advice on the Middle East» و گۆڤاری «ڕەهەند» بوو. کۆنفرانسی ناوبراو لە سێ بەش پێکهاتبوو. لە بەشی یەکەمیاندا، کە لە سەعات «نۆ»ی بەیانییەوە تا سەعات «یەک»ی دوانیوەڕۆی خایاند، سێ باسی تیۆری خوێندرایەوە. یەکەمیان لەلایەن ڕۆشنبیری عێراقی و مامۆستای زانستی سیاسەت لە زانکۆی ئەمستردام (د. عیسام خەفاجی)یەوە پێشکەشکرا. خەفاجی لە بابەتەکەیدا لە پرۆسەی دروستبوونی دەوڵەتی - نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دواو و لە نموونەی چۆنیەتی دروستبوون و بنیادنانی دەوڵەتی عێراقیشدا بەرجەستەی بۆچوونەکانی کرد. خەفاجی لەباسەکەیدا گرنگییەکی زۆری بەو کێشانە دا، کە ئەم دەوڵەتانە لەهەناوی خۆیاندا، وەک پێکهاتەیەکی سیاسی و کۆمەلایەتی هەڵگریدەگرن. ئەو ڕای وابوو ئەم شێوە دەوڵەتانە بەرهەمی ناوچەکە خۆیەتی، نەک بەرهەمی کۆلۆنیالیزم وەک ناسیۆنالیزمە عەرەبەکان دەیانەوێت پێمانی بسەلمێنن. ئەو وایدەبینێت کە داواکردنی دەوڵەتێکی یەک نەتەوەیی، بە پلەی یەکەم داوای ئایدۆلۆژیای پان ـ ناسیۆنالیستەکانە، چونکی خواستی ئەوان لە پێکهێنانی دەوڵەتێکدا بەرجەستەدەبێت کە کۆمەڵگاکەی لەڕووی ڕەگەزییەوە کۆمەڵگایەکی هاوئاهەنگ بێت. ئەو گووتی، قەیرانی ئێستاکێش لەو دەوڵەتانەدا لە کەوتنی (فەشەلی) ئەو پرۆژەیەدا بەرجەستەدەبێت، چونکی ئایدیای دروستکردنی دەوڵەتێکی تاکڕەگەزی گەلێک ئەزموونی خوێناوی لە مێژووی نوێدا دروستکرد، وەکی لە نموونەی نازیزمدا بە بەرجەستەکراوی بینیمان. خەفاجی ڕای وابوو کە دەوڵەت مانای ئەوە ناگەیەنێت کە دەبێت نوێنەری یەک نەتەوە بێت، بەڵکو دەشێت لە هەناوی خۆیدا هەڵگری ڕەگەزی فرەکولتووری و ئایینیش بێت. بەداخەوە «ڕەهەند» نەیتوانی تێکستەکەی خەفاجی وەرگێڕیتە سەر کوردی، چونکی خەفاجی بۆچوونەکانی لە کۆنفرانسەکەدا بە شەفەهی دەربڕی، ئەمەش وایکرد کە ڕەهەند تێکستە نوسراوەکەی دەستنەکەوێت.

بابەتی دووهەمیان لەلایەن دکتۆر (سامی زوبەیدە)وە بە ناونیشانی «بناغەکانی ئۆتۆنۆمی لە کۆمەلگای عێراقیدا: چەپاندنیان و هەلی سەرلەنوێ دروستبوونەوەیان»، پێشکەشکرا. سامی زوبەیدە لە باسەکەیدا، کە لەم ژمارەیەدا بە وەرگێڕدراوی بۆ سەر زمانی کوردی دەخرێتە بەردەست خوێنەران، بە ووردی باسی پرۆسەی بێدەنگکردن و لەناوبردنی هەموو ئەو هێزو دەزگا و لایەنە کۆمەڵایەتی و سیاسییانەی کرد لە عێراقدا، کە لەدەرەوەی دەوڵەتدا تا ڕادەیەک خاوەنی سەربەخۆییەکی کۆمەڵایەتی بوون. زوبەیدە ڕای وابوو کە پلورالیزمی دەسەڵات ئەو کایەیە کە دەوڵەتی تۆتالیتێر (شمولی) ناتوانێت لەگەڵیا تەبابێت. لێرەوە زوبەیدە بناغەکانی دیکتاتۆریەتی عێراقی بەستەوە بە پرۆسەی بەردەوامی تێکشکاندن و لەناوبردنی هەر هێزو لایەنێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی کە لەدەرەوەی دەوڵەتدا بەرگری لەهەر مافێک لەمافە سیاسی و کۆمەڵایەتی و کولتووریەکانی خۆی کردبێت. سامی زوبەیدە جولەکەیەکی عێراقییە و لە ساڵی ١٩٦٣ عێراقی بەجێهێشتوە و ئێستا مامۆستای سۆسیۆلۆژییە لەزانکۆی (بێرکبێک کۆلێج) لە لەندەن.

بابەتی سێهەمیان لەلایەن دکتۆر (یۆست هیلتەرمان)ـەوە پێشکەشکرا. هیلتەرمان لە ڕێکخراوی «Human Rights Watch/ Middel East» سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان لە ئەمریکا کاردەکات. شایانی باسە هیلتەرمان سەرپەرشتیکەر و نووسەری ئەو کتێبە بەناوبانگەیە کە بەزمانی ئینگلیزی لەسەر عەمەلیاتەکانی ئەنفال نووسراوە. هیلتەرمان لەم کتێبەدا زۆر بەووردی و لەڕێی دۆکۆمێنتە گیراوەکانی حکومەتی عێراقییەوە (ئەو دۆکۆمێنتانەی دوای ڕاپەڕین بەدەستکەوتن) مێژووی ڕووداوەکانی ئەنفالی نووسیوەتەوە و هەوڵیداوە ئەوە بسەلمێنێت کە ئەنفال تاوانی جینۆسایدە دەرهەق بە کورد ئەنجامدراوە. باسەکەی هیلتەرمان لە کۆنفرانسەکەدا بە ناونیشانی «جینۆساید، ئاڵۆزی، بێدەنگی: نمونەی عێراق و کوردەکان» بوو. هیلتەرمان لەباسەکەیدا ڕووبەڕووی دوو پرسیاری سەرەکی کردینەوە: ئایا دەکرا ئەنفال ڕێیلێبگیرێت؟، کۆمەڵەی نێونەتەوەیی چ هەڵوێستێکی بەرامبەر بە عێراق وەرگرت؟ هیلتەرمان گرنگییەکی تەواوی بە ئەنفال دا، وەکی بابەتێکی سیاسی. ڕاشی وابوو کە دەبێت ئەنفال لە هەڵەبجە و هێرشی کیمیابارانکردنی کوردستان جیابکرێتەوە و، پێویستە وەکی دوو پرۆسەی جیاواز لە سیاسەتی بەعس تەماشابکرێن. داکۆکی ئەم بۆچوونەشی پشتئەستور بە ناوەڕۆکی ئەو بەڵگەنامانەی کە لە دوای ڕاپەڕیندا وەدەستکەتبوون، دەکرد. هیلتەرمان وایدەبینێ کە کیمیابارانکردنی کورد یەکێک بوو لەو میتۆدانەی کە بەعس بەکاریهێنا، بۆئەوەی کە خەڵکی کورد بخاتە هەراسانییەکی ئەوتۆوە کە دانیشتوانی گوند و شارۆچکەکان خۆیان بگەیەننە سەر شەقامەکان و پاشانیش ئەوە ڕوویدا

کە ئێمە بە جینۆسایدکردنی کورد لەقەڵەمیدەدەین و ناوی هێرشەکانی ئەنفالی لەخۆگرت. پێش هێرشەکانی ئەنفال چەندان نیشانەی ترمان لەبەردەستدایە کە دەوڵەتی عێراق دژ بە گەلی کورد پێیهەڵسا، وەکی ڕاگوازتنی گوندەکان و بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی لە بەرەکانی جەنگ و پاشانیش لە هەڵەبجە. ئەمانە بە دیدی هیلتەرمان هیچ پەرچەکردارێکی نێونەتەوەییان لە دونیا دروستنەکرد، چونکی ئاشکرا بوو کە ئەمریکا و ئینگلستان چەندان ملیارد پارەیان دا بە ڕژێمی عێراق، بۆ پڕچەککردنی لەشکرەکەی، ئەمە لەپاڵ بەردەوام ناردنی چەک بۆ ئەو دەوڵەتە لەلایەن یەکێتی سۆڤیەتیشەوە، لەپاڵ ئەمانیشدا دەوڵەتە عەرەبییەکانیش هاوکاری جۆراوجۆریان دەکرد. خۆرئاوا لەو کارەساتەی بەسەر کوردا هات بێدەنگ بوو، ئەگەرچی هەموو ڕاستییەکان لەبەردەستیاندابوون. ئەم سیاسەتەی کومەڵگای نێونەتەوەیی زەمینەی ئەوەی خۆشکرد کە ڕژێمی عێراقی بەبێ سزادان لەو تاوانانەی بەرامبەر بە گەلی کوردی کردی، دەربچێت. دیارە ڕێکخراوی «Human Rights Watch» لە کۆششی ئەوەدایە کە ئەم تاوانە بێ سزا دەربازنەبێت، چونکی ئەنفال جینۆسایدێکە وەکی جینۆسایدەکانی تری ئەم سەردەمەمان و دەبێت تاوانبارانی ئەنفالیش، لەپێش هەمووشیانەوە سەدام حوسەین لەلایەن کۆمەڵگای نێونەتەوەییەوە بە دادگابدرێن. لە چاوپێکەوتنێکیشدا لەگەڵ گۆڤاری «ڕەهەند»دا، کە هەر لەم ژمارەیەدا بڵاودەکرێتەوە هیلتەرمان لە کۆی هەوڵەکانی ڕێکخراوەکەیان بۆ ئەم مەبەستە بە درێژی دەدەوێت. هەر لەم ژمارەیەشدا دەقی ئەو لێکۆڵینەوەیەی هیلتەرمان کە لە کۆنفرانسەکەدا پێشکەشیکرد، بە کوردی بڵاودەکرێتەوە.

بەشی دوهەمی کۆنفرانسەکە، کە لە کاتژمێری دوو تا کاتژمێری چواری پاشنیوەڕۆی خایاند، بریتی بوو لە دروستکردنی سێ (گروپی کار)ی جۆراوجۆر بوو. لە هەریەکێک لەم گروپانەشدا بابەتێک پێشکەشکراو پاشانیش لەگەڵ بەشداربووانی ئەو بازنەیەدا گفتوگۆی بەرفراوانی لەسەر کرا. بازنەی یەکەم لەلایەن دکتۆر (میشێل لێتزنبێرگ)، کە مامۆستای بەشی فەلسەفەیە لە زانکۆی ئەمستردام، سەرپەرشتیکرا و تیایدا بابەتێکی بە ناونیشانی «جینۆساید و بەرپرسیارێتی» پێشکەشکرد. لەم بابەتەدا، لێتزینبێرگ هەوڵیدا جەوهەری تاوانی ئەنفال، وەک تاوانی کوشتنی بەکۆمەل و پلانڕێژ و سیستماتیزەکراو دەستنیشانبکات. لە دووتوێی گفتوگۆکانیشدا مشتومڕ لەسەر ڕۆڵی کۆمەڵگای نێونەتەوەیی و هۆکارە ناوەکییەکان کرا. شایانی باسە کە بەشداربووانی ئەم بازنەیە ڕووبەڕووی چەندان پرسیار بوونەوە، بۆ نموونە: پرسیارێکی بەراووردکردنی ئەنفال بە هۆلۆکۆست، ڕاسیزم و بەعس، شوناسی ئەو دەزگایانەی کە لە ئەنفال بەشدار بوون، بەرپرسیارێتی سیاسەتی کوردی... بابەتی دووەمیان لەلایەن (باربارا ستاپلەتۆن)، ئەندامی ئۆرگانی مافی مرۆڤ لە لەندن و

ڕۆژنامـەنوسـی (بی بی سی)، پێـشـکەشکرا. چەقی ئەم باسـە تایبـەت بوو بـە لێـدوان لەسـەر بارودۆخـی ئابوری و کۆمـەڵایەتی ئێستای کوردستـان و عێراق و کـاریگەرییە وێرانکارییـەکانی بەعس لەلایەک و کـاریگەرییـەکانی گەمـارۆی ئابووری لەلایەکی دیکەوە بـۆ سـەر مـەدەنییەکـان. بابەتی سێهەمیشیان لەلایەن (مەریوان وریا قانیع)ـەوە، کە دەرچووی زانکۆی ئەمستردامە بە پلەی ماجستێر لەبواری زانستە سیاسییەکان، پێشکەشکرا. باسەکەی مەریوان بەناونیشانی «ئەنفال و مـۆدێرنیـزم» بوو. لەم بـاسـەدا مـەریوان هـەوڵیـدا وەڵامی ئەو پرسـیـارە بداتەوە، ئایا ئەنفال ڕووداوێکە تێپەڕیوە، یاخود ئەگەری کـارەسـاتێکە و لە پێشـمانەوەیە. دەقی ئەم بابەتەی مەریوان لەم ژمارەیەدا بڵاودەکرێتەوە.

دواهەمین بەشی کۆنفرانسـەکە بریتیبوو لە ئێوارەکۆڕێک لەسـەعات هەشـتەوە بۆ دە و نیـو. ناونیشـانی ئەم ئێوارەکۆرە بریتیبوو لە «ئاییندەی کوردسـتـان». بەشداراني ئەم کۆڕە بریتی بوون لە دکتۆر مارتین ڤان برونیسە، یۆست هیلتەرمان، کامەران قەرەداغی. کۆرەکەش لەلایەن دکتۆر گێرد باومان، مـامۆسـتـای ئەنترۆپۆلۆژیای ئیسلام لە زانکۆی ئەمستردام، بەڕێوەبرا. هـەر یەکـێک لە بـەشـداربووانی ئـەم ئێـوارەکـۆڕە، لە دیدی خـۆیەوە لەسـەر مـانای ئەنفـال و دەرئەنجامەکانی بۆ سـەر دواڕۆژی سیاسی قسەیکرد. هیلتەرمـان ڕای وابوو کە ئەنفال دەبێت وەکی خـاڵێکی وەرچەرخـاندن لە مـێژووی عێراقدا تـەمـاشـابکرێت، چونکی ڕژێمی عێراق بە تێکشکاندنی هـەمـوو بنـەمـای گـوندی کـوردی، کـۆی ئـەو بونیـادە کـۆمـەڵایەتی و ئـابووری کـوردییـەی وێرانکرد، کـە بەشـێکی گـەورەی کـۆمـەڵگای کوردی دروسـتـدەکات. هیلتـەرمـان هـەربـەمـەشـەوە نـەوەسـتـا و ڕۆڵی کۆمـەڵگای نێونەتەوەیی لەو ڕاسـتییـەیدا دەرخست، کە ئەنفال نەدەکرا بەو ڕەهـەندە پیادەبکرێت، گـەر کۆمەڵگای نێونەتەوەیی یـارمەتی سـیاسی و دارایی و سـەربازی دەوڵەتی عێراقی نەدایە. کامـەران قەرەداغیش ڕای وابوو، کە ئەنفـال تا ئێسـتـا لە یادەوەری فـەردی کوردیداجێگای خـۆی بەتەواوی نەکردۆتەوە. قـەرەداغی هۆکارەکانی جـەنگی ناوخۆی کوردستانیشی هـەر بۆ ئەم هۆیە گەڕانـەوە. ڕێکخراوە کوردییەکان تەنها بۆ ماوەیەکی کـەم توانییـان باز بەسـەر بەرژەوەندییـە تەسکەکانی خۆیان بدەن. لە بری ئەوەی بگەنە ئەو بڕاوایەی کـە بڵـێن: نەخـێـر بۆ جـەنگ! دەبینین هـەر یـەکـێک لەوانە گـەڕایەوە بۆ ئەو مـۆرکـە کـۆنانـەی کـە لـەسـەری سـیـاسـەتی خـۆی بنیـاتنابـوو. دکـتـۆر (برونیـسـە)یش تاووتـوێی ئەو پرسیارەی کرد، ئایا ئەنفال لە تورکیا و ئێرانیش ئەگەرێکە یاخـود نا؟ بە بۆچوونی برونیسـە دەکرێت زۆر لەیەکچوون لە نێوان تورکیا و عێراقدا ببینرێت. واقیعی سیاسی لە کوردستانی تورکیـا لەم سـاڵانـەی دواییدا ئـەوەمـان پێـدەڵێت، کـە وێرانکـارییـەکی گـەورە لەسـەر دەسـتی لەشکری تورکی لە گوندەکانی کوردسـتـان پیـادەدەکرێت. برونیسـە لە دووتوێی قسـەکانیدا

هێمای بۆ ئەوە کرد کە ئەنفال بۆ ژمارەیەکی زۆر لە کوردان، بێجگە لە زیمبۆلێک هیچی تر نییە. ئەو ڕای وابوو کە کوردێکی زۆری کوردستانی تورکیا نەیاندەزانی ئەنفال چیبوو! لەئەمڕۆشدا کۆمەڵگای نێونەتەوەیی، هەروەکو حاڵەتی ئەوسای کوردستانی عێراق، بێدەنگە لە وەحشەتگەریی دەوڵەتی تورکی بەرامبەر بە گەلی کورد. هەرسێکیان بە گشتی لەسەر ئەو ڕایە یەکیانگرتەوە کە ڕێکخراوە کوردییەکان تاوەکو ئەمڕۆ هەنگاوی جیدییان نەناوە، بۆ ئەوەی مەسەلەی ئەنفال بگەیەننە سەر مینبەری نێونەتەوایەتی.

گرنگێتی ئەم کۆنفراسە بە تەنها لەوەدا نەبوو، کە یەکەم کۆنفرانس بوو لەسەر ئەنفال بگیرێت، بەڵکو لە هەمان کاتیشدا ئەوەی ڕوونکردەوە کە چەندە کاری گەورە لە لێکۆڵینەوە و پشکنین لەبەردەم ڕۆشنبیرانی کورد و بێگانەدایە، بۆئەوەی هەموو لایەنە شاراوەکانی کارەساتی ئەنفال تاووتوێبکرێن. دیارە کارەکانی یۆست هیلتەرمان و هاوڕێکانی، وە هەندێ کاری کوردان خۆشیان زەمینەیەکی باشیان بە تایبەت لە ڕووی یاساییەوە بۆ دروستکردووین کە لە هەندێ لایەنی جینۆسایدی ئەنفال بگەین، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا تاوەکو ئەمڕۆ چەندان پرسیاری گەورە لەبەردەممماندایە، کە چاوەڕوانی وەڵام دەکەن.